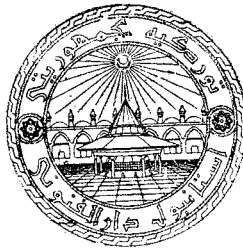

دار الفنون الکتابیات و کتب و کتب و کتب

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

آگستوس - ۱۹۲۸

نہزادہ بانٹی اوقاف مطبعہ سی

۱۹۲۸

(اسماعیل حق) یه دائر بر تدقیق خلاصه سی

اوزون مدت بروسه ده اقامت و نهایت اوراده دار آخرته رحلت ایتدیکی ایچون (بروسوی) [۱] نامیله معروف اولان روح البیان مؤلفی اسماعیل حق ۱۰۶۳ سنه هجریه سنک ذی القعدة سی اوائلنده بر بازار کونی آیدوسده طوغمشدر . باباسی مصطفی افندی اصلا استانبوللیدر . فقط ۱۰۶۲ ده استانبولده اسپر خاننده چیقان بویوک بریانغینده [۲] آقصرایده کی اوی اشیا سیله برابر یاندیغندن مجبوراً استانبولی براقوب آیدوسه کیتمش ویرلشمشدی . بونی اسماعیل حقنک « کتاب السلسله » سندن آکلایوروز . اسماعیل حق بو کتابنده دده سی بایرام چاوشک شاه خدابنده اسملی بر ذاتک اوغلی اولدیغنی ده خبر ویریور . بوغانه ساداتدن ایمشدر . اسماعیل حق یدی یاشنده ایکن والده سی وفات ایتمش . اونی اون یاشنده ایکن تحصیل ایچون ادرنه یه کوندرمشدر . آنجق اوکونه قدر آیدوسده براز او قومق و یازمق اوکره نمش . اسماعیل حق یی ادرنه یه کوندرمک ایچون آیدوسده مقیم (شمنی) لی عثمان فضلی افندی توصیه ده بولنمش . عثمان فضلی افندینک اقرباسندن ویتشدریدیکی عالمردن عبدالباقی افندی ادرنه ده مدرس ایمش . اسماعیل حق ایشته بو ذاتک نزدینه کوندرلش . اوراده عبدالباقدن صرف ، نحو ، کافیه ، شافیه ، منطق رساله لرینی فقهدن ملتقای ، کلامدن شرح عقایدی رمضان افندی و خیالینک حاشیه لرله برابر او قومش ، بوندن باشقه فن آدابی ، ادیب مشهور سکا کی مک [۵۵۵ - ۶۲۶ هجری سنه ، بغداد] مفتاح العلومی ، اصولدن شرح المناری ، تفسیر بیضاوی یی کورمش . - اسماعیل حق اثنای تحصیلنده بوتون بو کتابلری ال یازیسیله یازمش . والده سندن میراث اولارق آلدینی ۱۲ بیک درهم کومشی هپ کتاب تدارکی ایچون صرف ایتمش . نهایت اسماعیل حق یکرمی یاشنه کلدیکی وقت ۱۰۸۳ ده استانبوله کلش . اوصیراده عثمان فضلی افندی ده استانبولده یرلشمش بولنیوردی . مشارالیه ک آیدوسده اولدیغنی بر آزا اول سویله مشدم . اونی آیدوسه کوندرن استانبولده کی شیخی ذا کر زاده افندی ایدی . عثمان افندی ذا کر زاده نک وفاتنه قدر آیدوسده قالمشدی ، اوندن صوکر فله یه کیدرک اون

[۱] شارح منوی اسماعیل (آنقروی) یی اسماعیل حق دن آیریق ایچون بوکا بروسوی دیملر .

[۲] نهجا تاریخی جلد ۵ صفحه ۲۵۵ .

پش سنه تدریسه مشغول اولمشدی . نهایت عثمان افندی قلبه دن قالقوب استانبوله گلش و ات بازاری محله سنده قول جامعه اینش و هال تدریسه باشلامشدی . ایشته اسماعیل حق استانبوله کنجه درحال بو اسکی حامیسنی بولوب درسارینه دوامه باشلامشدی . بوندن باشقه ، عثمان فضلی افندی اوکا جلوتیه طریقنک آداب و تعلیماتی ده اوکره تمشدی . بونکله برابر ، اسماعیل حق یالکز عثمان فضلی نك او قوتدینی درسارله قلامش ، باشقه مدرسلردن اصول فقهدن (تنقیح) ی او قومش ، سعدی نك کاستانی ، حافظک دیوانی ، جامینک بهارستانی ، جونی نك نکارستانی ، مولانا جلال الدین رومی نك مشویسی ایله فیه مافیهی ، حسین کاشفی نك تفسیرینی ، ظهیر قاریابی نك ، کمال خجندی نك ، انوری نك آثار ادبیه سنی مطالعه و تتبع ایتمش . - او بو درسارلی او قورکن استادلرینک تقریرینی هپ نوط ایدرمش . بر اثرنده شویله دییور : [استادک تقریرلرینی یازمق تلید ایچون بر سوطدر . بونک منافعی چوقدر . ذهن ساکنی تحریک ایدر . کم ترك الاول للآخر] . یعنی معلم تقریر انساننده اسکی مؤلفارک کتابلرنده یازدقلری شیلردن فضله بر چوق ملاحظه و تحقیقلرینی ده بیان ایده بیله جکسندن اونلری ده بو وجهله ضبط ایتمک لازم اولدیفی آکلاتمق ایسته یور . - اسماعیل حق بو درسدن باشقه کوزل یازیلری اوکره نمکده چالیشمش ، زیرا اونک تعیرنجه کوزل یازی یازمق اسباب رزقندردر . اسماعیل حق علم ترنانه یعنی موسیقی به ده چالیشمش .

*
* *

[اسماعیل حق نك حیات نشریه و علمیه سی]

اسماعیل حق تحصیل بیتردیکی وقت ۲۳ یاشنده ایدی . بونک اوزرینه اونی درحال وعظ و تدریسه مأمور ایتمشلردی . اسماعیل حق بی ایلك کونلرنده اسکدارده احمدیه جامعنده واعظ اولارق کوربیوروز . فقط بر درسندن وحدت وجود مسئله سنه تماس ایتردیکی جهته بر مدت ایچون تکفور طاغته نفی ایتمشله . فقط اوراده چوق قلامش . استانبوله دوندیکی وقت استادی عثمان فضلی افندی طرفندن واعظ اولاق اسکویه کوندرلش . اسماعیل حق نك اصل حیات نشریه و علمیه سی اسکوبدن باشلار . بوکنج واعظ اسکویه ۱۰۸۶ سنه سنده ربیع لآخر غره سنده کیرمش . یاننده ده اوج صوفی وارمش . اسکوب واعظی بوشهری پک بکنمش ، زیرا آقار صولری ، غایت کوزل

بانجه لری ، طاتلی میوه لری چوقش . اسماعیل حق اولا شهرک « رباط » لردن یعنی خانلردن برینه ایتمش . صوکر امداح جامعنک بر حجر دسنه کچمش . ایلک کونلری اسکوبک مرادیه ، جامع عتیق ، یحیی پاشا ، اسحق بک ، عیسی بک ، مصطفی پاشا جامع لرنده یاسیلان وعظملری کیدوب دیکله مش بونلره دائر بر فکر ایدینمش . نهایت اهلینک مقی بلدهیه مراجعتلری اوزرینه خراب بر زاویه یی تعمیر ایدره بکونج واعظه تخصیص ایتمش . حق بوراده اوزون مدت قالمش . بوندن صوکر ازنکین بر قادین یکی بر زاویه افشا ایتدیرمش وبورایه چوق مال وقف ایلش ، حق یی بورایه نقل ایتدیرمش . حق ده اسکی زاویه سنی رفیق لرینه هدیه ایتمش . بوسیراده اونو باشقه قصبه لردن یکی زاویه افشا ایدره کچا غیر مشلر ، فقط قبول ایتدیرمش . اسماعیل حق اسکوبده ۲۴ یاشنده ایکن محلی مشایخندن مصطفی عشاقینک قیزیله تاهل ایتمش . بوسیراده استادندن مکتوب گلش وتدریساته باشلاماسی امر ایدلش . بومکتوبلردن بریسی شویله در : [اوغلم شیخ اسماعیل اقدی بعدالنحیه والتسلیم حفظ حقده اولاسز . وأمر بالمعروف وانه عن المنکر ... منکرات قولیه وفعلیه دن حذر ایدوب تحذیره مقید اول . لوح دله خلقی محو ایلایوب حقه باق . ولاتکن کصاحب الحوت خطابه ناظر اول . ان شاء الله سزک یوزیکزدن ارباب استعدادی الله تعالی وقتی کلدکده جذب ایلایوب اول دیاری فتح ایدره . هان صبور اول ، شکور اول ، قائم اول ، صائم اول ، تقی اول ، تقی اول ، متزوی اول ، سوظنه باعث اولاجق مواضع تهمتدن حذر ایدرسز . اگرچه دعوت ایتسه ده اجابت ایله ، هان بصیرت ایله قائم اول . نهوجهله اولورسه خلقی علمه وعمله دعوت ایدوب اعتقادیات وعملیات ایله تربیه ایله وعلوم ادبیه دن افادهیه سعی ایله حاضرده وفائیده جمله حقنده اینی سویله یوب ... آثار تقریر وتحریردن خال اولمایکیز . نهوجهله اولورسه اولسون اثبات وجود ایدوب کندیکیزی اظهار ایدیکیز .]

اسماعیل حقنک فیاض حیات نشریه سی بوندن صوکر ا باشلا یور : هم ایسته ینلره درس ویریور ، هم اسکوبک خطیب امام وشیشخ لریله مجادله یه باشلا یور . زیرا بونلر « آباء وامهات » ایلهمقنخر وعلمی « غزل » ظن ایدیورلر مش . اسکوب بکری واهالیسی میخانه لره قابولری آچدر مشلر ، شراب ایچمکله ، سفاهتله وقت کچیرلر مش . اسماعیل حق اوللری بو سفاهتدن وازکچیرمک ایچون بوتون طلاقیتله وعظ ونصیحته باشلامش [۱]

{ ۱ } اسماعیل حقنک اسکوبده ایکن جمع ایتدی (مجالس الوعظ والذکر) ک کندی آل

اهالی اونك بو تنقید و تعریض لرندن اوصانوب اونى استادى عثمان فضلى یه شكایت ایتمشلر . حق یه اهالی یه مدارا ایتسی ایچون استادندن مکتوب کلمش [۱] فقط بوتوصیه یه رعایت و اعظ ایچون مشکل اولمش . - اهالی ایله حق نك بومنازعه سی آلتی سنه سورمش . نهایت حق یی استانبولده شیخ الاسلامه شكایت ایتمشلر . بونك اوزرینه حق استانبوله جلب ایدلمش . او استانبوله کلتجه طوغری استادینی کیدوب کورمش . اوکا شیخ الاسلامی زیارت ایتسی تنبیه ایدلمش . حق بوزیارتدن اولاسکوب احوالی واسباب شكایتی برکاغد اوزرینه عربجه یازوب قویننه قویمش و شیخ الاسلامك حضورینه چیقمش . شیخ الاسلام بوورقه یه براز باقدقدن صوکر ا قالدروب اوزرینه اوتوردینی سجاده نك آلتنه قویمش و حق یه مرامنی لساناً آکلات دیمش . - نتیجه ده شیخ الاسلام اسکوب مفتیسنه بر مکتوب یازوب حق یه جفا ایدلمه سنی توصیه ایتمش . - فقط حق اسکوبه عودتنده راحت ایدمه مش . بوسیلله عثمان فضلى افندی اونى کوپرلی یه ، کوپرلیده کی مأمورینی اسکوبه قالدیرمش . حق کوپرلیده اون درت آی قالمش . اوصیراده حق نك فضیلت علمیه و اخلاقیه سنی خبر آلمش اولان استرومجه اهالیسی اونك استرومجه یه مأمور ایدلمشی عثمان فضلى افندی دن رجا ایتمشلر . بونك اوزرینه حق استرومجه یه مأمور ایدلمش (سنه ۱۰۹۳) . استرومجه اهالیسی حق یه قوق العاده رعایت ایتمشلر . خاطرنی تماماً خوش ایتمشلر . حق بوراده تام 30 آی قالمش . حق طاشکوپری زاده نك «رفانی 961 در . استانبولده» مناظره و آداب عائد رساله سیله فاضل کیدانی دیمکله معروف لطف الله النسفی نك فقهنی بوراده درس ویردیکی صیراده شرح ایتمش .

حق استرومجه ده ایکن کوپرلی ، قاره طووا ، استرومجه اهالیسی اونى مفتیکه انتخاب ایتمشلر و بوکا مساعده اولماسنی عرض محضرله استادى عثمان فضلى دن رجا ایتمشلر فقط

یازیسيله محرر بر نسخه سی بایزید جامی ایچنده کی ولی لدین افندی کتبخانه سنده موجودر . بوندن بالاستقناخ یازلمش مختصر بر نسخه ده ۱۲۶۶ ده استانبولده دارالطباعه ده لبطوغرافیا ایله باصلمشدر . [۱] اوغلم شیخ اسماعیل افندی بعدالتحیه و اتسليم اعلام اولنورکه احکام شریعتی و آداب طریقتی رعایت ایله یوب حسود جائنه تهریضی بطریق القصد ترك ایله یوب ضمناً حاصل اولان تعرض ایله اکتفا ایله یوب و دعوتیز کیمسه یه وارما یوب صحفته ملازم اولان اهل صدق ایله اکتفا ایدوب اهل هوانك احوالی جناب حقه تقویض ایله یوب عقلاً و شرعاً مستحسن وجهله امر بل معروف و سنی عن المنکر ایله یوب توکل و تقویض و تسلیم اوزره اولوب احیاء دین ایلمکله توجه تام و سنی و اقدام ایدوب اولالا کندی نفسک ایله ثانیاً تابع اولانلرک نفسی ایله جهاد اکبردن خالی اولمایه . »

عاطب افندی کتبخانه سی بجزعه ۱۴۹۶

بوزات عالیقدر اهل تقوی اهل افتا اوله من . تصوف طریق طریق رخصت دکل طریق
عزیمتدر .

مأئده جواب ویره رك حق بی مقبیلکدن منع ایتمشدر . عثمان فضلی جوابنده شویله
دیور :

[بسم من خصکم بخدمة التقوی وصدکم عن خدمة الفتوی حفظاً من الهلاك والضرر
والشر وجذباً الى النجاة والتفیع والحریر] .

ادرنه ده :

بو سنه لر آوجی سلطان محمدك ادرنه ده بولندی زماندی . بوپادشاه استانبولده ایکن
عثمان فضلی افندیك شهرت علمیه سنی ایشیتمشدی . بونك ایچون آرا صیرا افندی سرائنه
دعوت ایدوب درسنی دیکلردی . ادرنه کیتدیکی وقتده اونو اوریاه دعوت ایتمشدی . [۱]
عثمان فضلی افندی ادرنه وصولنی متعاقب تلیدی اسماعیل حق بی استرومجه دن ادرنه یه
چاغیرمشدی . بودعوت اوزرینه حق ادرنه یه گلش واستادینك نزدنده اوج آی قالمشدی .
بو اوج آی استاد ابله تلید آراسنده فصوص الحکم مذاکره [۲] ایدلمشدی . بو صیراده
بروسه دن کلن برمکتوبده اوراده عثمان فضلیك خلیفه‌سی اولان شیخ صنع‌اللهك وفاتی
آکلاشلدیغندن عثمان فضلی افندی حق بی بروسه یه مأمور ایتش . حق بوندن چوق
صیقلمش . زیرا اسکوبلی اولان زوجہ‌سی اولاکوپریلی یه ده ا صوکر استرومجه یه بیله
کیتمه راضی اولامش وداثما آغلایه رق اسکوبه دونمک آرزوسنی کوسترمکدن واز
کچمه مش اولدیغندن شیمدی بروسه یه کیتمه جکنی ظن ایتش . بونک ایچون حق استرومجه یه
کیدوب عائله‌سی اقتاع ایتک اوزره استاذندن اذن آلمش واسترومجه یه مواصلتنده استادینه

[۱] آوجی سلطان محمد بوغازینه پک دوشکونمش . هیچ طور مقبرین یمک ویا باشقه برشی
یرمش . بالکز او بودینی وقت آغزی قاپانیرمش . بو بیله عثمان فضلی افندی برکون شویله وعظ
ایتش : « اهل شریقه طعامی کونده ایی دفعه یه قصر ایتک لازمدر : برکوندوز ، برکیجه . بوندن
فضله یرسه درجه شریعت وانسانیتدن دوشه رك بهیمیت رتبه‌سنه دوشمش اولور . اهل طریق دخی
کونده بردفه یمک یملیدر . بوندن فضله یرسه مقام عزیمت وتقوادن دوشمش اولور . - »

[۲] استاد تلیدینه فصوصی اوقوتورکن او طویه بابانجی کیرمه‌سی ایچون قاپونی قاپادرلرمش .
زیرا بوکتاب اونلر ایچون « عجیب سم قاتلدر . بابانجیلره اومباحنی سوبله مک تعلیق الجواهر علی اعناق
الخنایر قبیلندندر . - قیمت درکرانمایه چه دانند عوام ، حافظا کوهر یکدانه‌ده جز بخواص . -
تمام الفیضدن خلاصه »

بر معذرتنامه کوندرم ش . فقط ۱۰۹۶ ده کنديسنه تکرار امر کلش وېو دفعه مجبوراً استرومجه دن حر کتله تکفور طاعنه کلش واورادن کې به بينوب قاشی به مدانیه به کچمش واورادن ده بروسه به حر کت ایتمش . (بروسه به مواصاتی جهادی الاخره ۱۰۹۶) .

*
**

بروسه ده :

بوتخویل مأموریتدن اسماعیل حق ایله طائله سی پک صیقلمش . زیرا استرومجه ده زنکین وچوق راحت ایتشلر . بروسه ده ایسه مسکن تدارکی ایچون بیله مشکلا نه دوشمشلر حق تأمین معیشت ایچون تسبیح حق و کتابلر نی صائمه مجبور اولمش . زیرا [زمان چوق طار والار قابلی ایتش] . [۱] حق یاری طوق یاری آج ایکی سنه بو حاله صبر ایتمش . وقارا کلق بر صومعه ایچنده وقت کچیرمش ، شدتلی برکوز تیترو مسنده اوغرامش .

فقط بوتخویل مأموریت اونک حقنده مکر نه قدر خیرلی ایتش . زیرا [سنه هجریه ۱۰۹۴ = میلادی ۱۶۸۳] قاره مصطفی پاشانک ویانه محاصره سنده اوغرا دینی هزیمت اوزرینه توالی ایدن محارب لر وفلا کتله نتیجه سنده « کفار انکروس اسکوبه قدر کلش ، سنه ۱۱۰۰ ، جامعری وأولری تماماً قتلش ، اهلینی قتل ایتشلر . » اسماعیل حق اولجه بروسه به کیتمش اولدینی ایچون بوبلا ومصیبتلردن مصون قالمش . بوسبیله استادینه برقات دها مدیون شکران اولمش .

حق بروسه ده کی وضعیت الیه سنه رغماً جامعه تفهیم درس لری وبرمکه باشلامش . ومشهور اولان (روح لیان) تفسیر نی بوراده یازمغه باشلامش ، وبونی یدی سنه ده کمال ایتشدر : [وادرجت فیه کلمات التصوف ، ومن جت التقرير بالابیات الفارسیه حسبما ساعد هالمحل وسميته روح البیان] .

ماغوسه ده :

شیمدی بحث ایتدیکمز ویانه بوزغونلنی اشیمزی بوبولک مصیب وفلا کتله صوقشدی . آوستریا امپراطور لغندن باشقه لهستان ، روسیه ، ونیدک دولت لری علمه مزه اتفاق ایدرک حربه باشلامشلردی . نتیجه اردولری مجارستانی ضبط ایتدکن ماعدا بلغرا ده ، نیشه

(۱) تفصیلاتی حق نک اثرلندن تمام القیض ده واردر . صفحه ۱۹۷ . بواثر عربچوردر .

واسکوبه قدر صارقشلردی . بو محاربه دن متولد فلاکتلر يتشمه یورمش کی استانبول حکومتی مصارف عسکریه بی تسویه به مدار اولمق اوزره خلقت اموالی مصادره ایتدرمک کی سقیم تدبیرلر ودها بر جوق سوء استعمال ایله اهلینک شکایتلرینی آرتدیریوردی . عثمان فضلی افندی بومصادره اموالک غیر مشروعتی و بوندن وازچکلمسفی وقتک صدراعظمه اکیداً نصیحت ایتدیکی حالده دیگمتدیره ممشدی . خلقتک بوشکایتلری سببیله جامعلرده وعظملر انناسنده حکومت علناً مؤاخذه ایدلمک باشلامشدی . بومنقد ومعترضلرک باشنده بالطبع عثمان فضلی افندی واردی . مشهور شیخ نیازی مصری ده اونک کی شدتله برسانله تعریضاتدن خالی دکلدی . بوندن باشقه عثمان فضلی افندی حکومتک نمجه ایله اولان صالحی اخلال ایتسنه مخالف ایش ، صدراعظم قاره مصطفی پاشایه عهدنامه بی اخلال ایله محاربه به تشبث ایتهمسفی مکتوبله بیلدیرمشدی . فقط بونلرک قولاقلری صاعیر اولمش . صالحی اخلال ایله ویانه به قدر کیدوب محاصره ایتمشلر ، فقط باشلرینه بویوک برلایی دعوت ایتمشلر . بوسبیله بورجعت وهزیمت تحقق ایدنجه عثمان فضلی دها شدتله تنقید و تعریضلره باشلامش اولدیفندن صدراعظم قاره مصطفی پاشانک یرینه کچن قاره کتبخدا ابراهیم پاشا اونی مسقط رأسی اولان شمشیه نفی ایتدرمشدی . انجق برازصورا عفو ایدلدیکندن ینه استانبوله دوئممشدی . بونکله برابر افندی بی ینه راحت برقامشلردی . زیرا برازصورا صدراعظم کوپرلی زاده مصطفی پاشا اونی ماغوسه قلعه سنه سوردرمشدی « سنه ۱۱۰۱ » [۱] عثمان فضلی افندی کیدرکن حق به خبر کوندرمش ، قبریسدن ده مکتوب کوندروب اونی ماغوسه به چاغیرتمشدی . « سنه ۱۱۰۲ » حق استادینک بواصرینه تبعیتله بروسه دن حرکت ایتمش وماغوسه ده اونک یاننده وفاته قدر قالمشدر « سنه ۱۱۰۳ » ، بوسیاحت وملاقاتک تفصیلاتی تمام الیفضده مندرجدر . [تمام الفیض ، عاطف افندی کتبخانه سنده نومرو ۱۳۹۳] .

[۱] عثمان فضلی افندی بی قبریسه سوق ایچون طرف حکومتدن درت مأمور تعیین ایدلمش ، بونلر اونی اولاً اسکداره کچیرمشلر اورادن قاره طریقله قونیه به ، لارنده به ، صورا سلفکیه کتورمشلر ، اورادن کمی به بندیروب قبریس ساحلنه چبقارمشلر . احمد پاشا قبریس والیسی ایش . والی الله قبریس قاضیسی افندی بی استقبال ایتشلر . افندی اولا والیه مسافر اولمش اوندن صورا ماغوسه به سوق ایدلمش . والیه کوندریلن منشورده : « سلطان سلیم واعظی عثمان فضلی افندیکنک اشقیایه معین اولدی بی ایچون نفی اولندی بی بیلدیرلمش . » اسماعیل حق بوسوز افترا در دیور . عثمان فضلی افندی ماغوسه ده تدریساته باشلامش . فقط والدین کلن برامر اوزرینه تدریسدن منع ایدلمش واونده اوطورمانی تنبیه اولمش .

حق استادینک وفاتندن صوگرا قبریسدن حرکت وکی ایله اناطولیدن ایچایل ساحلنه کچرک آنامور، قونیه، آقشهر، سیدغازی، ازنیق واستانبول طریقله بروسهیه عودت ایتمشدر « سنه ۱۱۰۲ » .

*
* *

اسماعیل حق محاربه ده :

بحث ایتدیگمز ویانه بوزغونانی آوجی سلطان محمدك خلعه سبب اولمشدی . یرینه کچن ایکنجی مصطفی نك زماننده بالذات پادشاهك قومانداسیله نجه و ترانسلوانیایه متوجهاً حرکت ایدن اردو ایچنده اسماعیل حق ده دعوت اوزرینه ایکی دفعه حربه کیتمشدر . حق حربه کیدرکن مکتب چوققلری ایچون نظماً بردها یازمش بر قاچ بیتنی نمونه اوله رق کوسترهیم :

یا الی قطع عرق نجه منجوس قیل
غرق خون ایله حیاتندن آتی مأیوس قیل

فتح و نصرتله مبشر قیل غزائی هر زمان
دلارین شادی کوناگون ایله مأیوس قیل

نجه آلدیسه حجازی مصطفی اعرابدن
فتح رومیله بودین آوازه سین چون کوس قیل

بومنظومه کوستریورکه اوکونلر بودایشته بی تخلص ایتک املاری حالا موجود ایمش . حق صدراعظم الماس محمد پاشا [۱] معیتنده بولنمشدی . اونکله کچن بعض ماجرالرینی اسماعیل حق بعض اثرلرنده یازمشدر . بونلرک بردها سی نمونه اولارق ایلریده کوستره حکم . حق نك محاربه دن عودتنده وجودی یاره بره ایچنده ایمش .

*
* *

اسماعیل حق حجازده :

اسماعیل حق ایکی دفعه ده حجازه کیتمش . برنجی حجی ۱۱۱۱ سنه سنده ایکنجیجی

[۱] الماس محمود پاشا ۱۱۰۷، ۱۱۰۸ سنه لرده کی سفرلرده دشمنه احرارز غالبیت ایتمشکن ۱۱۰۹ سنه سنده کی محاربه ده « اهانت وزرا » سیبله مغلوب و شهید دوشمشدی . « دوشدی نکین لندن الماس یاره لندی » .

دیگر بر غزلنده ایسه شویله بیان حسرت ایدیور :

هیکل شام ایچره کوردم کرچه جانم یاره سن
یوز چورمن رومدن نیدم کوئل آواره سن
الخ .

ونهایت (برکیجه ملکوت اعلا یه توحیه قاب ایدوب نیازده بولنش . بوندن صوکر ایشلر سهولت کسب ایدرک) ۱۱۳۱ ده شامی ترک ایشدر . حق شامدن عودنده بروسه یه کیده جکینه اسکداره یرلشمش و بوراده اوچ سنه او طوره مشدر . حق بواننده اوتوز قدر کتاب یازممشدر .

بورساله لرك بعضلرینی دوستلرینك طلب و نیازلری اوزرینه واونلرك ناملرینه تألیف ایتمش . محاربه آرقداشی لفکله زیاده « حاجی اسماعیل پیساده » ایچون یازدینی تحفه اسماعیلیه اولردن بریدر . - سفر نیچه واردلده هم طریق و هرچاده ضروریده رفیقمن اولان حاجی اسماعیل پیساده یعنی یکیچری لمکوی زیاده بعض مسائل علم حال مطالبه و سؤالنده اصرار ایتمکه . - اسماعیل حق رساله بحریه سی ایچونده شویله دیور : « ارباب هنرك دلمسندی بحری حسین افندی بر تحفه سنیه الماس ایتدی که آتش افروز محبت اولانلر آندن نور اقتباس ایدلر ... » بو حسین افندی خاص باغچه لر مفتشی ایش . « رساله خلیله » سی ایچونده بویله دیور : « بوندن اقدم اخ کبیرم خلیل چلی علم حالدن بر رساله جامعه املاسی القا و مطالعه سیله ترجیه اوقات ایدجك بر اثر نافع تحریرینی استمداء ایتدکده ... » - اسماعیل حقك تحفه عمر به سیله تورکجه حضرات خمسی شرحی ده اسکدارده یازدینی اثرلردندر .

*
**

بروسه ده :

حق اسکداردن ۱۱۳۵ سنه سی ربیع الاول صوکارنده مدانیله طریقه تکرار بروسه یه دونبور . اوندن صوکر ارتق بریره کیتمه یور . و اوراده وفات ایدیور (۱۱۳۷ سنه سنده) ، حق وفاتنده یتش بش یاشنده ایدی . حق اوراده کتاب نتیجه سی ۱۱۳۶ ده اصول العشره شرحی ایله (نفس الرحمن) فی ۱۱۳۷ ده اکمال ایتشدی . اسماعیل حقك چالیشمقدن ناصل یورولماز ، نشر آثار و تنویر افکار خصوصنده هیچ برمشکلدن ناصل

ییلماز بر انسان کامل اولدیفنی کتاب نتیجه‌سندن و بالذات کندی لسانندن شویله ایشیدیورز: [..... تابیله‌سک که طریق حقده بومقوله شداند چکلمشدر. طریقنده صادق ومستقیم اولانلر عوام کالهام‌الذدن نه‌ضر بلر ییشلردر، دست قهردن نه‌زهر لر ایچمشلردر. بویله ایکن ینه بویله بلالر عائق اولمایوب کندی یولارینه کیتمشلردر ...] .

اسماعیل حقنک جامعی :

حقن بروسه‌یه کیتمک ایچون مدانیته کیدن قاره‌یه چیقدفنی وقت عمرینک نهایته کلک اوزره اولدیفنی آکلامش و آرتق (تجربہ نام) اختیار ایتک ایسته‌مش . بروسه‌یه کلنجه «کتابلرنی وقف واثات منزلی وارثلرینه تفریق ایدوب بعض اسبابدن مجتمع اولان نقودینی «خانه‌سنة مضاف اولان دائرده برجامع انشاسنه صرف ایتش وبوکا جامع محمدی اسخنی ویرمش . بونک اکمال انشاسی ایچون اون کیسه آقچه کیتمش [۱] . بن بو جامعی کیدوب کورمشم . بوقدر تمیز طوئش و بونک قدر انسانک ایچنه صفا ویرن دیکر بر جامعه تصادف ایتهدیکمی سویله‌یه بیلیم . بو جامع بروسه‌نک طوز بازارنده در . جامعک تاریخ انشاسنی کوسترمک اوزره بالذات اسماعیل حق شو بیتی سویله‌مش :

قال للتاریخ بانیه الفقیر

تم بیت الله صلوا واعبدوا

۱۱۳۵

*
* *

اسماعیل حقنک اثرلری :

بومسئله‌یی مختلف نقطه نظردن تدقیق ایتلی بز .

برنجیسی : حقن مهم برتورکچدر . بو حکمه تعجب ایتدیکن . چونکه اونک یاشادینی زمانلر عربجه‌یه نه‌قدر اهمیت ویرلیدیکن بیلیورز . یالکنز عربجه‌یه دکل فارسی‌یه ویریلن اهمیت‌ده اوندن آشانی دکلدی . بو خصوصده اثبات مدعا ایچون بعض حدیثلرده ایراد اولنیوردی : اهل جنتک لسانی عربجه و فارسی ایتش . فقط حقن رجوق اثرلرنی بالذات عربجه یازمش اولدیفنی حالده ، بر اثرنده تورکجه‌ده عربجه‌نک شرفنی حائزدر دییه ادعا ایتمشدر [۲] .

(۱) تفصیلی حیاة البال عنوانلی اثرنده واردر .

(۲) لسان ترکی دخی شرفنده فی‌الجملة مذکوره داخلدر - بر مجموعه‌سندن .

ایکنجیسی : حقنك تورکجه سی غایت آچیق و کوزلدیر . حق معلم ناجی (اسامی)
سندہ اسماعیل حقنك ترجمه حالی مختصراً یازدینی وقت بافکزه نه دیور : [تورکجه طرز
افاده سی اوزمانه کوره فوق العاده عد اولنسه لایقدر .] ناجینک بو حکمی حقیدیر . بونکله
برابر ، حق ایسته دیکی وقت کندی زماننک انشاسنه موافق مکتوبلرده یازمشدی . حقنك
احمد ثالث دامادی علی پاشایه ، ایه زاده عبدالله افندی یه ، نظمی زاده شیخ عبدالرحمن
افندی یه ، هدایینك حقیقی ابوسعید محمد افندی یه ؛ نفق افندی یه ، سید ظهور اوزبکی
ایچون دفتر دار افندی یه یازدینی مکتوبلر جدا ویسیانه دره . بونلرک عاطف افندی کتبخانه سندہ
محفوظ بر مجموعده صورتلری وارد . [۱]

اوچنجیسی : حق اوکره تمکی بیلن و اثرلرندن جدا استفاده ایدیلن برمعلمدر . اونک
مشوی شریفه ، پند عطاره یازدینی شرحلر بوافاده می اثبات ایچون کافیدر .

دردنجیسی : اسماعیل حق بر مفسردر . روح الیاندن ماعدا فاتحه یه و دیگر بعض
سوره لره تفسیرلری وارد . شبه سز روح الیان ابداعی بر اثر دکلدیر . اوندن اول یوزلرجه
تفسیر یازلمشدر . فقط بو هم اونلرک مهم بحثلرینی تلفیق ایتش ، هم بر جوق اخلاقی
و تصوفی قصه لرله مقصدینی تنویر ایلشدر .

بشنجیسی : اسماعیل حقنك اصول فقهیدن [۲] ، وفقهیدن ماعدا اخلاقی پک مهم
اثرلری اولدیغندن اونی برده اخلاقی اولارق تدقیق ایتک ایجاب ایدر .

آلتینجیسی : اسماعیل حق تورک محرر ومؤلفلرینک اک ولود بر نمونه سیدر . هیچ بر
مشکلدن ، هیچ بر مانعدن ییلمامش ، ضرورت و دهرک دهانجه نیجه صیقتیلرینه دائماً
مقاومت ایتش ، آریجه وظیفه وطنیه عسکریه سنی ده ایفا ایتش ، و بوتون بو کشمکشلر
ایچنده حیاتنک صولک کونه قدر قامی لندن بر اقامشدر . دوستلرینک رجاسی اوزرینه
رساله لر یازمش ، عموم ایچون حسن حال و صلاحه دعوت ایدن متعدد اثرلر قلمه آلمش .
حقنك هم طرز بیانی ، هم ناصل حرارتلی بر ناصح کزین اولدیغنی کوسترمک
ایچون تحفه خلیله سندن شوسوزلرینی نقل ایده چکم : [صاقین ایمدی ، حالکه مغرور
اولوب هولالنه ، زیر منزلک آخری قبرد .] اگر خورشیدکی سرک فلک رابعده اولسه

[۱] نومرو ۱۴۹۶

[۲] حقنك یازمه (نخبه) شرحی آلتی یدی یوز بویوک صحیفه لی بر اثر اولوب عاطف افندی
کتبخانه سندہ وارد .

ینه سن خاکده بر ذره سین . واکر بحر مسجور کبی هر طرفک مالامال اولسه ینه سن بر قطره سین . و سن دارانله دارا اولسه ک بر کون ینه زبونسین . و بهلوانلقده رستم و سهراب اولسه ک بالاخره سرنکونسین . مأمهیندن اولدیفکی نه تیزاونوتدک ... کل ای غافل ، خلقه اذیت و اذا ایتیکی قو . زیرا جمله کز نفس واحده دن مخلوق اولمش اقرباسکیز . و جانبیدن اولدیفکیز صورتده ینه اخوان و احباسکیز . و انسانیت پوستنی چقاروب قوردکی می اولاجقسکیز . و کلاب کی جیفه دنیا اوزرنده خیرلداشوب نه یوله چیقاجقسکیز . آغلایک شول کون ایچون که کوزلردن قان کله . ایکله یک شول موت ایچون که اول کونده کیمی آغلایا و کیمی کوله . [واصل اسماعیل حق تنویر افکاره ، اخلاق حسنه ک تعمیمنه خدمت ایتیکله تمادیا مفتخر اولمش و صولک نفسنده وظائف انسانیه سی بحق ایضا ایتیش اولمقدن متحصل بر سکونت و اطمینان ایله مراجع اصلینسه دوشمدر .

*
* *

اسماعیل حق ک اثرلرندن بعض نمونه لر :

اسماعیل حق ک یوز یکر می بش قدر اثری واردر . بونلرک بعضلرندن بر قیچ نمونه کوسترمک ایسته یورم .

علم حقنده :

معلوم اولاکه علم حق تعالاک صفت ذاتیه سیدر ، غنی کبی ، جهلده عبدک صفت ذاتیه سیدر ، فقر کبی . و جمله عالم حق تعالایه عبدر و عبد مملو کدر . مملو که تعلیم علم ایتک مالکی اوزرینه در . انکچون حق تعالی حضرتلری علم ایله تجلی ایدوب هر کسک حاله کوره ذات ، صفات و افعالی تعریف ایلدی . بو علم ، حق ایله خلق آراسنده رابطه اولدی که اعظم نعم مرغوبدر . و خزائن الهیه دن عالم باللهه ابتدا مفتوح اولان علم بالوجوددر مطلقا ، یعنی علم قدیم اولسون ، علم حادث اولسون و وجودک دخی تمیزی بنفسه اولسون و یا خود ضدی اولان عدم ایله اولسون ، ولیکن وجود حقه کوره ظاهر اولان تمیز بنفسه در . و وجود خلقه نسبت ایله بضده در . زیرا وجود حق مقابله سنده عدم ذکر اولماز . ذکر اولومان سائر اشیا در که ضدیله متبیین اولور لیل و نهار کی .

علمك شرف ذاتیسی و شرف اضافیسی :

علمك هم شرف ذاتیسی ، هم شرف عارضیسی وارد . شرف ذاتیسی اودر كه سفی معلومك حقیقته ایصال ایدر . واول معلومه اولان جهله ، ظن ، شك و غفلی ازاله ایدر . شرف عارضیسی متعلق اولان معلومات جهتنددر . زیرا بعض معلومات بعضیسندن اشرف اویجق بعض علملدنخی بعضیسندن اشرف اولوب اول معلوم اوکا شرف كسب ایتدیر . *

*
* *

علم موهوب ، علم مكسوب :

علم موهوب اودر كه ، اونك تحصیلنده تعلم و تكلف اولمایه . عام مكسوب بویه دكلدر . آنكه چون علمك مرتبه جهتندن اعلاسی علم باللهدركه عام وراثتدر . و بو علمك حد محصور یوقدر . بلکه ابدی متزاید اولمقدهدر . اوندن صوكر علم نظری واستدلایدر كه علم دراستدر . و بو علم فی الحقیقه محدوددر . زیرا فطر ضیقدر و علم وراثتك علامتی اودر كه عقول اونی من حیث الافكار استشكال ایله و ایمان ایله قبول ایله . بو علم باللهدركه حضرت رسول حقندن آنك زیاده لكافی طلب ایله مأمور اولمشدر . آنجق بو عام باللهندن كهنه و كلیته علم لازم كلز ... علم استدلالی انبیایه كوره اولماز مكر كه قبل النبوه اول . شه كیم قصه خلیلده مذکوردر كه كوا كه نظرایتدكه افولی حسینه الوهینه عدم استحقاق لرینه استدلال ایلدی . وجهی بودر كه وحیدن حاصل اولان عام ضروری نظردن مقیددر .

علمك درجه لری :

علم براعتبار ایله اوج قسمدر : علم یقین ، عین یقین ، حق یقین ، علم یقین دلیل ایله حاصل اولان علمدر كه دخل و شبه قبول اتمیه . والا علم دینلمز . آنكه چون یقینه مضاف اولدی . زیرا یقین علمك قلبده رسوخ و استقرارینه دیرلر . نفس علمه دیمزلر علمای رسومك و هم ایتدیكي كبی . عین یقین مشاهده و كشفله حاصل اولان علمدر و هر عینده رسوخ اولمادیفندن بو دخی یقینه مضاف اولدی .

حق یقین عین یقین مرتبه سنك سری و حقیقتیدر . مثلا بر كیمسه مكه شهرنده كعبه اولدیفنی بیلیر . بو خصوصده اصلا شبهه سی یوقدر ، آكا علم یقین دیرلر . صوكر

واروب کعبه بی مشاهده ایدر و یقینی وضوح بولور آکا عین الیقین دیرلر . بعده
عین بصیرتی آچیلوب کعبه نك حقه مضاف اولوب بیت الله اولدینی سرینی بیلمسه و معنای
احدیت ذاتیه کعبه ایله صورت بولدیغی اذعان قیلمسه و سائر اسرار کلیه و جزئی هسنه مطلع
اولسه آکا حق الیقین دیرلر .

عالمك صفتی نه در ؟

عالم اولان برکیمسه نك صفتی خشنیتدر که برنسنه نك نتیجه سنه اطلاع دن حاصل اولوره
غیرك حالی خوفدر که مطلقا شاری و عیدنده تصدیق دن کلور . پس عالم ، طیب حاذقه بکزر که
مضر اولان نسنه لری تناول ایتمز . غیریمی مریضه بکزر که طیبیک دیدیکنه اعتماد ایدوب
عمل ایدر ، کرکسه اول نسنه نك حقیقتی بیلمسون .

علملردن مراد نه در ؟

حق تعالانك خلق ایتدیکی نسنه لردن و تنزیل ایتدیکی علوم دن مرادی عبادی کنندی
طرفه ارشاددر آنکچون برکیمسه علمی جمع ایدوب ولیکن حقه دلالتی نه یوزدن اولدیغی
بیلمسه اول کیمسه نفسنه زحمت مجرده و یروب مقصود اعظم دن محروم اولور .

هندسه ، حساب و منطق حقنده :

نه قدر علوم و ارسه حق عالم هندسه ، حساب و منطق و امثالی جمله سننده وجه حقه
دلالت واردر . عارفلرک بومقوله علوم اربانی ذم ایتدیکلری جهت دلالتدن غافل اولوب
مجرد رسمده قالدقلمی ایچوندر .

علمی کیمه و ناصل اوکره تملی :

عالمه کر کدر که علمی بذل ایله یه که آنک صدقه سیدر . فقط صدقه بی محله تسلیم ایده
زیرا عام و حکمت جواهر کیدر که آنی مزابله طرح و یا اعناق خنازیره تعلیق ایالت روا
دکدر . و تعلیم مقابله سننده متعلم دن بر فائده ملاحظه سننده اولمایه .

تذکر نه در :

آنکچون هر عالم که انسان آنی بیلمر تذکر طریقله در ، یوقسه ابتدای عالم دکدر

ولکن عالم احوال دن بری دور اطوار و مفارقت دار و دیار ایتمه که نسیان عارض اولمش و حجاب غفلنده قالمشدر . آنکه چون تنبیه و ایقاظ اولوب (یا ایها الذین آمنوا) دیو منادی و مخاطبدر .

اسماعیل حق نک بوملاحظه سی بزه افلاطونک reminissence نی خاطر لادیور .

*
**

علم حقنده کی ملاحظه لرندن چیقاردینی اخلاقی نتیجه :

براقلمده اسماعیل حق سویله سین : [علم نافع الهینک نتیجه سی حلم صفتیدر که معلوماتک جهت تعیانی ستروجهت متعینی اظهاردر . یعنی تعیناندن نشأت ایدن عیوب و قبایحه نظر ایتمه یوب اول تعینانده متعین اولان اسماً وصفاته نظرایتمک کرکدر . اونک ایچون دیرلر که سالک خلقه کوره جمعه و کندی نفسنه کوره فرقله معامله ایتمیدر . زیرا نفس محاسبه محلیدر . پس نفسک عیوبنه باقوب مجاهده و مؤاخذه ایله یه . الحاصل کندی نفسنه کوره صفت علمی اخذ ایده و حلمی ترک ایله یه و خلقه کوره حلمه دخی عمل ایله یه . اگرچه « نفسک مطینک فاروق بها » دنیلیدی . زیرا بوووفق مجاهده و ریاضتده اعتداله و ترک تشدید و افراطه کورمدر . بوندن ایسه نفسی مؤاخذه ایتمه مک لازم کیمز . نیته کیم مطیه صاحبی مطیه سنه اعتداله غداسی و یردکدن صوکراراکب اولوب اعتداله آنی سورر و سوسط دخی استعمال ایله . زیرا اگر کندی حاله ترک ایدرسه یولدن قالیر و بوسیدن در که خرونی تربیه ایدرلر ، تاکه یوله کله . و یوکی دخی اعتدال ایله تحمیل ایدرلر . تاکه یولده قالمایه و منزله ایریشه . ایشته نفسک حالی دخی مطیه حالی کیدر .]

« کتاب النبیجه دن »

*
**

فلاسفه نک مه تودلرینه دائر ملاحظه سی

روح المثنویدن جلد ۱ ؛ محیفه ۷۶ : [معلوم اولاکه مجرد عقله سلوک ایتمک فلاسفه طریقیدر . نیته کیم دیرلر : انسانک سعی و کوششی تحصیل سعادت ایچونددر . سعادت ایسه حکمت ایله حاصل اولور . طلب حکمت دخی یا عمل و یا علم ایچونددر . حکمت عملیه عمل الخیر و حکمت علمیه علم الحقدر . و بویکی قسمده عقل کامل ورأی راجح لازمدر .

پس بوتلر ظن استدیلرکه مجرد علم بالله تحصیل اتمک حق و وصولدر وسعادت مطلوبه نك عیندر . وعقل ورأی واسطه قویه در ، بیلمدیلرکه بوعقل ، عقاقد و حقیقی ادراکده قاصردر . ونظر صحیح کرچه معرفت حق مؤیددر ، زیرا بر معلومدن دیگر معلومه انتقال ایدر حق منتهی اولنجه . لکن طریق تصور وفکرک قیاساتی فاسده وعقیم اولمادینی صورتده ینه نتیجه سی اختلافدن خلاص اولماز . . . علماء رسوم نظر عقلی وترقیب مقدماته محتاجدر . . . پس آنلرک علمی تفکریدر . علماء حقیقت ایسه بوتربیدن غیلدر . زیرا آنلرک معرفتی تذکریدر . مثلاً بر کیمسه محله حفر بئر ایلسه صویه یا واصل اولایا اولمایه . اولدینی صورتده اول صویا آجی اولایا طاتلی اولایا طاتلی اولدینی صورتده بی سبب حاصل اولان مطر کبی دکلددر . زیرا مطر هروجهله پاکدر . پس انبیا واولیانک علومی وحی والهام قیلندندر . وحی والهامده ایسه قطعاً خطا یوقدر .

والحاصل وسع بشرده اولان مرتبه ده حق و وصول یالکنز عقله و علمله حاصل اولماز ، عشق و کشفه محتاجدر . دیمشردرکه طلب انسان علمله ساکن اولماز . نیته کیم آج اولان صویه طویماز . و صوسز قالان دخی نانه قائماز . پس تشنه صبر لازم اولدینی کبی علم اهله دخی عین لازمدر . عین ایسه علمدن سراب کییدر . معشوقه نك ذاته وصفاته علم اوکا و صولک عینی دکلددر . نیته کیم بر صحیفه اوزرنده مصور ولان شکل سلطان رسماً عینی وعیناً غیری در . مادام که مسمای حقیقیسنه رؤیت تعلق ایتیه قناعت کلز . یالکنز ، علمه ، عشق وشوق لازم دکلددر ؛ بلکه طلب مجرد کفایت ایدر . ولکن معلومه وصوله عشق مفرط وشوق عظم کرکدر . بو عشقدرکه آنکله علم بالله حیث المشاهده حاصل اولور . . انسان کنندینی کاه کبی سبک قیلمدنجه جاذبه کهرباء عشله حق منجذب اولماز . یالکنز عقل ایله مصلحت بتر اولسه فلاسفه نك ایشی بیتردی . وطریق زهد موصل حق اولایدی ، گروه زهاد و عباد مقدم وصله بیتردی . ولکن هرکسک ، وصل حاله کوره در . حجابلی بربرینه نسبتله در و یالکنز ریاضت کفایت ایتسه اشراقیه طائفه سی دخی مراده ایررلر ومجرد مطالعه کتب ایله وصول مرتبه سن بولسه سواد خوان اولانلر دخی بوزوقی سوررلردی .

[اسماعیل حق نك (منافیرق) عائد ملاحظه لرندن بر نمونه]

وجود مسئله سی :

کتاب النجاشین صفحه ۱۴ : [معلوم اولاکه وجود ذات فی الحقیقه بر نسنه در .
ولکن وجود ظهور ذات بطون اعتباریه اطلاق اولنور . وفی الحقیقه ایکی اطلاقدن دخی
ذات حق مطلق وهویت الهیه مبرادر . بلکه بومقوله اطلاقلر تفهیم ایچون عبارتلر در .
والاحقده اطلاق وتقیید یوقدر . زیرا اطلاق وتقیید عقلک صفتی ویا کشفک حالیدر .
ذات الهیه عقل وکشف صیغماز . آنکچون کمل اولیا دیدیلرکه اللهک کندی اوزرینه
دلالت مطاقه ایله دلالت ایدر بر اسم علمی یوقدر . الله اسمک ذات واجب الوجوده
علم اولدینی مطاق دکدر . بلکه صفات ومعانی اعتباریه در . زیرا بزه کوره ذات حق
احاطه ممکن دکدر . بلکه حق بیان ینه حقدر . شوقدر وارکه تعلیم مراتب وتفهم
حقایق ایچون تعین اعتبار ایدرلرکه تعین بر نسنه نك علامده ویا خارجده بعض احوال
واوصافیه غیریدن تمیز بولماسیدر . وتعین الهینک اولی هویت ذاتیه درکه آکا حقیقت
مطلقه دخی دیرلر ، جمیع اشیا به فیضک مبدئیدر . ازله شویله در دیدیکلری بر مبدأ معین
اعتباریه در . والا ارل نعت سلیمدر . یعنی الله تعالی به ازلی دیمک ابتداسی یوقدر دیمکدر .]

*
**

سیاسی واجتماعی فکرلرینه عائد بعض مثاللر :

لایحه سحریه [۱]

قوام دنیا درت نسنه ایله در : اولکیسی علمدر . زیرا علم یا علمک ویا کشفک اثریدر .
اشرف صفات انسانیه عقلدر ، اعلائی صفات الهیه علم اولدینی کبی . زیرا الله تعالی به
عاقلدر دینلمز . شول سببیدرکه عقل اول مخلوقدر . وعقل آنک صفات ذاتیه سیدرکه
مرتبه علمدن تنزل ایتمشدر . بوجهندن فامنه عقل دینلمشدر . وعلم انسانه نسبت اولنور
اگرچه صفت ذاتیه سی دکدر ولکن ظهوری مقداری عالم اولور . علمک حقه اضافت
واختصاصی لازمدر . خلفده ظهور ایدن علم دخی علم حق اولمقله انسانه اضافتی حقه
اضافتی منافی اولمادی . ننه کیم روح انسانی دیرلر مع هذا روح اضافیدر . وسائر کالات
دخی بونلره قیاس اولنوب عوامک (اهله محله) دیدکاری سرله عمل لازمدر . لکن
اهلی غایت قلنده در . زیرا اضافندن خلاص اولمامشدر .

دیمشردر که (التوحید اسقاط الاضافات) . ایدمی سن کندی نفسکده حقه مضاف اولیجق سکا مضاف اولان کالات التهمیه دخی حقه مضافدر . وسن اول کالاتی کندی نفسکه نسبت ایتک خطادر . مکرکه مظهریتک سریخی برخوش فهم ایده سین ومقام فرق وجهی رعایت ایله یه سین . وسنده سنی کورده سین وسنی او ، و اونی سن دیمه یه سین . فافهم جدآ فانه عمیق . الحاصل آدمک وجودندن مقدم عالم بی روح ایدی که میت حکمنده ایدی . وبی عقل وعلم ایدی که حیوان پایه سنده ایدی . یالکنز حیوان ایله ایسه دنیا استمساک ایتز وایتسه دخی مرتبه حیوانیده استمساک ایدرکه مرتبه قاصردر .

ایکنجیسی عدلدر . عدل اودر که هر نسنه بی موضمنده وضع ایدوب بین الاشیا تعدیل ، تقویم وتسویه در که ضدی ظلمدر . مثلاً انسانک عناصری میاننده تعدیل اولماسه ترکیب قبول ایتدیکی کبی جواهر سمواتده دخی تقویم اولماسه بواسلوب اوزره نظام بولمازدی . بسکه کمیت و کیفیتده اختلاف ظهور ایدردی . طبایع واخلاط انسانده مقابله ایله انحراف واقع اولوب مزاج حد اعتدالدن خارج اولدینی کبی . پس اعتدال مرغوب نسنه در که صحت وجوده باعددر . تحصیل معاش ومعاد ایسه صحت مزبورده اوزره توقف ایدر . معاش ومعادک اسبابی دخی تعدیل اجرام علویه وسفلیه یه منوطدر . بوجهتدن اصل عالم عدلدر . وقوام رطایا عدله در . وخزائن وبرکات ارض انتظام احوال رعایایه منوطدر . عبادات وطاعات اعتدال بدنه موقف اولدینی کبی که اعتدال بدن دخی مزاج طبیعی به و قوای نفسانییه تابعدر . پس قوای باطنه رعیت کیدر که ارض وجودده اولان برکات و ثمرات آنلرک قوامنه مربوطدر . قوای ظاهره دخی آکا قیاس اولنه .

اوچنجیسی طیبیدر ، یعنی امراض بدنیه یه معالجه ایدندر . زیرا انحراف بدن مستمر اولسه انحراف دینه مؤدی اولور . آنکچون علم ایکیدر ، برنجیسی علم ابدان ، ایکنجیسی علم ادیان دیمشردر . یعنی علم دین علم بدنن مؤخردر . معالجه امراض ، سنن انبیا واولیادندر . زیرا توکللی مانع دکدر . واسبابی منع ایدن مجنونه ملحقدر .

دردنجیسی حکیمدر . بوراده حکیمدن مراد حکمت ذوقیه اهلیدر که سالکری منزل وصله ارشاد ایدرلر . وشریعتک ظاهر وباطنی اوزره کیدرلر . پس برشهرده بونلرک وجودی دخی لازمدر . قضاة ، ولایة ، علما واثمار جاریه نک لزومی کبی . زیرا علمای رسوم ، احوال روحی بیلمزلر . پس طیب احوال مریضی تشخیص ایده مسسه علاجه

مباشرتی لغو اولدینی کبی علمای ظاهرک مرض باطنه کوره حالری بودر . بو جهندن
قوام دنیا علمه ، عدله ، و طایفه و حکمته متوقف اولدی . «
(کتاب النجاتدن . طاف افندی کتبخانه سی نومرو ۱۴۸۳)

*
**

خوف نه در ؟

اسماعیل حقنك پسیقولوژیک بعض تحلیللری پک اینجه در . بونلردن بر نمونه اولمق
اوزره خوف حقنده کی ملاحظه لرینی یازاغم :

(نقدالحال) ندن ، طاف افندی کتبخانه سندنه نومرو ۱۵۱۵ .

خوف یا بر مکروهک حلولنی ویا بر محبوبک فرارینی توقعدر که زمان مستقبله کوره در .
نته کیم حزن زمان ماضی اعتباریلهدر . ولکن امارت ، مظنونه ویا معلومیه توقف ایدر .
نته کیم رجا رطمع که توقع محبوبدر قاما بر نسنه که مفقود اولوب تحصیل متعسر ویا متعذر
اولسه آنک فکرنی قلبندن اخراج ایدوب قضایه نظر ایتمه مک کر کدر . دیمشلمدر که
هر کیمکه مستریح اولمق دیله ارادت حقه تابع اولا . زیرا حکم الله تعالانکدر . و عبد
محکوم ، رب حاکم اوزرینه حکم ایده من . زیرا خلاف حقیقتدر که ربک شانی ربوبیت ،
عبدک حالی مر بوبیتدر . و بر کیمسه هم قابل وهم فاعل اولاماز . مکرکه بالاعتبار اولا . بو
صورتمه فاعل مقید اولور . مطابق اولماز . بلکه فاعل مطلق الله تعالادر که جمیع احوالده مؤثردر ،
متأثر اولماسی مختعدر . معنای مذکور دن ناشیدر که انسان ایکی حقیقتی مشتملدر که بری حقیقت
فاعله و جوبیه و بری دخی حقیقت قابله امکانیه در . و حقیقت اولی روح مدبرک باطنه و حقیقت
ثانیه نفس حیوانینک ظاهرینه کوره در . نفس حیوانی روحدن متأثر اولدینی کبی هیکه کوره
مؤثردر . زیرا مبدأ حس و حر کتدر . بو جهندن جمیع احساس اعضا و حرکات آکا منوطدر .
روح مدبر عقل و ساطیله تدبیر امور ایتمکده در که بوتدیر ایله انسان حیواندن ممتاز اولور .
و حیوانده اولان تأثیرات و ادراکات حیات حیوانیه نک آثاریدر . آنکه چون جلب منفعت
و دفع مضرت ایدر لر . و بر قویون مثلاً اصلا قورت کورمه مش اولسه گورد کده آندن فرار ایدر ،
و متضرر اولاجننی ادراک ایلر . زیرا الله تعالی هر مخلوق خلق ایتدیکنده ما خلق له اولان
معنایه هدایت ایتشددر . و بعض حیواناتی انسانه قریب قیلمشددر . فرس کبی که رؤیا صاحبی در .

و مایمون کبی که قوت ادراکی جهندن تعلیمی قبول ایدر . حق دیمشردر که ترزیک
اوکره نیر و پاسباناق ایدر . و علی هذا نظائر کثیره سی واردر .]

*
* *

تغنی بحی :

اسماعیل حق نک یاشادینی زمانده متعصب عالمک موسیقی به نه قدر دشمن اولدقلربی
بیلوروز . اسماعیل حق نک بو متعصبه قارشی نه قدر شدله موسیقی مدافعه ایتدیکی
کندی لساندن ایشیدلم .

مبحث التفنی

تغنی ایرلامق دیدیکلریدر که ایکی وجهله در . بری ذکر و حکمت و ترغیب آخرت
و تنفیر دنیایه متلق اولان کلماته سرود ایتمکدر که بحسب الغالب صورت نظمه واقع
اولور . و نثر ایله دخی مأخوذدر . و علی کلا الحالین ارباب حالک کلماتی اهل قالد کلماتی
اوزرینه ترجیح اولمالیدر برنسه کرک صورت حقیقته و کرک صورت مجازده
اولا قالدک آنده عرضی صحیح کرکدر . والا قولی میته کبی اولور . پس شول که قلبی
احیا ایتک مراد ایدر میته ایله نیجه احیا ایدر که مرداردر . فاما ارباب حالک نظم و نثری
واقوال و افعاالده قصدلری درستدر که حقددر . زیرا آنلرک جهات نفسانیه دن برجهی
قالماش ، بلکه خراب اولمش ، جهت حق عمارت قویه بولمشدر . پس کلام حقانیده رایحه
حق واردر ، هرکیمک دماغنه ایریشورسه نشو میاب اولور ، و حالت دل بولور . و بونک
نظیری کن امریدر . یعنی کن لفظنک روحی اذن الهیدر . پس هرکیم که اذن الهی ایله
کن دنییه مقصود اولان نسنده البته روح خطاب ظهور ایدر و حیات وجود بولور . نظر
ایله که اکل ایتدیکنک طعامدن قوت بدنییه بولورسک . زیرا آنده روح الهی واردر .
شویله که اگر اول روح اولماسه بدنکه حیات ویرمزدی . ارباب قالدک حالی ایسه بویله
دکدر . آنکچون انلرک کلماتیله سرودده حیات دل اولماز . علی الخصوص که صورت
مجازده اولا . الحاصل هر نه صورتده ایسه کلام اهل قالده روح یوقدر . پس آنکله اهل قلبک
قلوبی حیات بولماز . بلکه ارباب نفسک نفوسی حیات بولور . مقصود اعظم ایسه احیاء
دل و قتل نفسدر . ایشته بومعنی مبتدی به کوره در . والا منتینک حالی مضبوط دکدر .
زیرا کاه اولور که قلب آکاه صورت مجازدن حقیقته انتقال ایدوب خوش حال اولور کرک

اول معنی قائلنك مرادی اولسون ، و كرك اولماسون . زیرا كلمه جامعه قرآن ، حدیث و کبار کلامدر که مالا یخصی معانی بی محیط در وجهه سی مراد قائلدر . ضیق ادراکله مبتلا اولان ایسه کلمه سندن برایکی معنی انجق مراد ایدر ، و بو وسعت و ضیق تحلی علمی وعدم تجلیدن ناشیدر . یعنی حال قلبه تابعدر . قلبك حالی ایسه معامله الهیه ده مختلفدر ...

وایکنجی تنفی کذب و بطلان و فحشله سروددر . پس قسم اولك قسم ثانیهی اولان کلمات قالیه ایله تنفی مقبول اولمادیکی کی تنفی مذکور ایله تنفی ایتک دخی مردوددر . شو قدر وار که اولکیسی بوندن اخفدر . زیرا آنده فی الجمله مساغ وارددر . بونده ایسه فحش اولدینی جهندن اصلاً جواز یوقدر . فاما بعض کلمات مجازی وارددر که فی الجمله حقایقه مصروف اولمق ممکندر ، دلبز زلف ، باده ، میخانه و امثالی کی بونلر فحشندن خارجدر . زیرا ارباب حقایق بطریق التأویل استعمال ایتشیلددر . و بومقوله یرلرده تنفی دن مراد لحن عرب اوزرینه وارد اولان تغنیدر که انده تغیر الفاظ و تبدیل معانی یوقدر . حدها عرب کی که دوه لری سوق ایدوب تنفی ایدرلر و الا منیدر . - تنفی کرچه رسول اللهندن صادر اولممشدر . ، فاما استماعی واقع اولمشدر ، پس اذنه دلیل کافیدر . تغنیدن مراد تأثیردر ، آنکچون صوت حسن ایله اولمق مشروطدر . و صوت حسن ایله قرائت ممدومدر . جمیع انبیا اسم حسن ، وجه حسن ، و صوت حسن اهلیدر . و خلاقی مذمو حدر . آنکچون صوت خماره تشبیه اولنمشدر . - صوت حسن ایله تنفی ایتمکدن جهر لازم کلدی . زیرا جهر اولمادچه تنفی و تأثیر بولماز . و احادیث « مقاصد حسنه » ده کلور که (حسن الصوت زینة القرآن) ، بومعنایه محمولدر . شو حدیثه دخی کلور : (زینوا القرآن باصواتکم ..) و تنفی استحسان بولور . نته کیم ابوموسی الانصاری نك قرآنله تغنیسی حقهده کلور : (لفاوتی هذا من ماراً من من امیر آل داود) حق ابوموسی دیمشدر که اگر بن رسول اللهك تلاوتی استماعی بیله یدم ، قرآنی صوتم ایله دخی زیاده ترین ایدردم . یعنی قرآنك نظماً و معناً کرچه زیب و زینتی یرندهدر ، فاما حسن صوت لباسیله زیاده رونق و بها بولور . حاصلی سامعده تأثیری جهندن قوت آرتق اولور . بوجهتندر که تربه مساجدی و مقامات اولیا و قبور کلی ترین ایدرلر ، تا که زائرلر و ناظرلر یا نلرنده اهیپ و قلبلرنده احسن واقع اولا . زیرا کاه اولور که فی نفس الامر اولان عظمتیه بعض بعض اسباب جلالت ایله انتقال اولنور . نته کیم مبتدیلر حالیدر . و الا منتهیلر صورته نظر ایتزلر ، قرآن و سائر کلمات الهیه یا تنفی ایله اولسون و یا ساده اولسین آنلره نسبتله برابردر .

زیرا عالم حرکاتدن عالم سکونه واصل اولمشلردر ؛ عالم جهردن عالم خفایه یول بولمشلردر . وایکی یول دخی حرکت و سکوندن حقدرد . و سکونک بدایتی حرکت و خفانک جهردر . زیرا ابتدای تجلیدن بری بو عالم دور و سماع و حرکت و جهر اوزرینه در . و دون درونی سماعدن خالی قالماز و حرکندن قالان جهردن قورنماز ، ناهم جدآ (فانه عمیق و بالتأمل حقیق) . - ای مؤمن ، حدیث مذکورده منمارله تعبیر اولندی ، ضرب مثل طریقیله . یعنی حضرت راودک حسن صوتی و حلاوت نغمه سی اولدینی کبی که کوا خنجره سنده منامیر واردی که آنکه زمر ایدردی . و تلاوت انجیلده بو تاثیر اوجندن وحوش و طیور بیلله استماعه حاضر اولورلردی . و کاه اولوردی که کمال تاثیرندن روح علوی بدنندن مفارقت ایتمکله اول مجلسدن نیجه مؤمنک میتن اخراج ایدرلردی . ابو موسی به دخی بو منامیردن احسان اولوب حسن صوته قرآن او قور و تغنی ایلردی . شویله که سامعلره دیکله در اهل دردی ایکنه دردی . پس بو معنا اکر مذموم اولایدی رسول الله آنی منع ایدردی . و اصلاً رخصت ویرمزدی . فکیف که مدح و ثنا ایله دی . و منماره تشبیه ایله دی .

مع هذا بعث لکسر المزامیر موجب نیجه منمار واهلی مردود و استماعی محرمدر . اکر تشبیه مذکور غیرک کلامنده واقع اولایدی ، حقه ندله سویله دک و بلیکه قائلنی ا کفار ایلر دک . حاشاء بلیکه سرتشبی بیلمکدن خاطریکه نه لر کایر و لکن ظاهرده لاجل المصلحه تاویل ایدرسک و بلیکه نه دینه جکک بیلمزسک . نه عجب کندیکی اهل سنتک اکابرندن صایارسک و بویله مقامانده حقدن باطله قایارسک . نه عجب بی مشربسک که حیواندن بترسک ، و نه غریب فرسوده دلسک که خردن بترسک ، کوشکه دخول ایتمدی که (ارضنایا بلال) وایشیمه دکمی : (کلیمی یا حمیراً) نطق شریف نبویلرینی . - آم و سائل ایچنده سسک ینه و سائل بیلمزسک و حضور حقه واروب کله نک شرفی نه در آ کلامازسک . یوری بو باغ فناده بابل کبی ایکنه و یا خود بر بلبل خوشنوا بیکنه ناکه بر کل بخاره ایره سسک و بر کل یوزلی ینک یوزنی کوره سسک . - شود نیاده تجلی نه در بیلمه دک که حقه ترقیله حاصل اولور و ترقی دخی مراقباتلر نه وجود بولور . زیرا عالم حسدن کوز بو محاذجه عالم مثالی سیرایده منرسک . و تسلی دخی نه در ادراک ایله دک که کندیکه تنزل ایله در . و تنزلک ارامی صحبت یارایله اولور . و بو صحبت و سماع اولما دجه شویله معقد قالیرسک . و بر آدیم کیده منرسک . آغلار ایسه کسفی تسکین ایدن وارد و راحت دیله رسه ک راحت اسبابی ایله دوا وارد و تأمل ایله بن نه دیدم ، بن دیمه دم حق ایتدی و حق برهانی لسان برهانه سویله دی . اکر عمل ایتمزه ک حجه

دو نرسك كه اصلا حركته محالی یوقدر . و حجر ایله حدیدك فرقی بودر كه حدید داود
النده موم اولدی . حجر سزم اولمایوب حالی اوزری قالدی . - یاسن حدید قدر اولمادکی كه
ملایم اولاسك و بو آتشین گفته دن تأثیر بولاسك . ای صغیر انسان اول كه عشقك دمیدر ،
وای صاعیر پرده سمك قالدیر كه حقایق هنگامیدر . یا قرآنله تغنی ایتمك جائز اولیجق سائر
ازکار ایله تغنی ایلك نیچون جائز اولمایه ، اهل تغنی مجلسنه وارمق مطلق منکر اولایه .
انکار سنك صفتیگدر كه انك سیبیلله معروف سکا منکر و مستحسن اولان مستقیح کلور .]

*
**

اسماعیل حق نك شعرلری :

اسماعیل حق نك مناجات ، نعمت ، الهی طرزنده بك چوق منظومه لری واردر .
فقط بونلره شعر نقطه نظرندن بویوك بر قیمت عطف اولنه ماز . بونكله برابر كوزل
شعرلری ده آزدكلدر . بونلردن نمونه اوله رق بر غزلانی یازاجم :

فصل كدر شنده ای بابل آچیل كلر کی
بزم باغ ایچره خروش ایت جامده مللر کی
منتظم اول برک خوش بوی کل خندان وش
کندیکی صاقین پریشان اتمه سنبللر کی
نقطه کلک ازل داغ اولدی جان لاله یه
ویردی زینت چهره محبوبه فلفلر کی
كلشن دهرک وفاسن کورمه دی بر مرغ دل
نیجه مغرور اولاسین سن اکر بلبللر کی
حقیا اوراق دهره رنگ ویردی سوزلرک
تاقیامت آچیلور قتمر قتمر قرفللر کی

محمد علی عینی

